

1925 чылдың
август 31-де үнүп эгелээн

ШЫН

№ 15
(18290)

2013 чылдың
ФЕВРАЛЬ 5,
вторник

Садар өртээ 5 рубль

e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

http://shyn.ru

Күрүне Думазының депутадының ажил-херээ

Лариса ШОЙГУ: «КЕЛГЕН СОРУЛГАМ КҮҮСЕТТИНГЕН»

Дүүн, Тыва Республиканың Чазак Бажыңында ажилдаар өрээлинге Күрүне Думазының депутады Лариса Шойгу республиканың массалыг информация депсектеринин ажилдакчылары-биле парлалга конференциязын эрттирген. Аңаа бистиң корреспондентивис ирешкен. Оон репортажты арладывыс.

Лариса Күжүгетовнаның ажилын кабинеди — ийи бичии өрээл: ирээлинге — боду, өскезинге дуалакчызы ажилдаар. Чылыг, чыгык өрээлдерни аянныг кылдыр ерип каан. Ханада чурттуң болуш республиканың бирги удурчуларының чуруктарын аскан. Он аңгыда дыка хөй хүндүлүг южиктер, өөрүп четтиришкени барык бүдүн хананы дола ерген болду.

Депутат амыр-менди солушкан онда, тайылбырлады:

— Ужуражылгавысты шалып эрттириптеэлинер. Он беш мута-ла четчир боор, чүге дизе нерин хөй кезинер барган олеримге мээң-биле кады чеп, ажилдаан болгай силер. Айрыглар бар болза, харыылап эринге белен мен.

Светлана Балчыр, «Шын» солун: — Лариса Күжүгетовна, кээринерде программаңарда черлер, салдыгын сорулгалар, ужуражылгалар-ла хөй болуш. Шуптузунга четтигиптиңер бе, улгалар күүсеттинген бе?

— Шынап-ла, программавыска улуг, сорулгалар-даа хөй, он чүве, ынчалза-даа бо удаада шуптузун күүседип четтигиптим. Ийи-даа күүсеттинмейн барган.

— Республиканың уруглар алчарлеринге, школа-интернатуруглар бажыңыңа, өскүстер фиңыңа чедип, ында амырал, ажил-агыйны сонургап геш, кандыг деп үнеледиңер? Аквадан Астахов дарга кээп да (Уруглар эргелериниң тала-биле Президентиниң бүрүн эргел төлээзи), бо албан черлери шүгүмчүлелге таварышканын «Шын» солунга чырыткан бис, ону ында байдал кандыг деп дүнер?

— Ийе, уруглар албан черлерин шуптузунга четтим, көрүп, иштим, билдим. Ужуражылгалар түңнелинде мынчаар душувус, ол албан черлериниң туткучулары бистиң чугаавыс-түңнели-биле чогуур ажил-ты мартка чедир шийтирилээр ан. Дараазында ужуражылга-а ажил-агыйга хамаарыштыр аны журналистер-биле катый

чорудар бис. Амдызында чугаа чүгле аравыста болуп артар.

— Силерден дуза, деткимче, дилег, санал-онал олардан кирген-не боор аа?

— Ийе дилеглер кирген.

— База бир сонургап турар айтырым бар: «Губернаторлар сонгулдаларының дугайында» хоойлуну Күрүне Думазының депутатары канчаар хүлээп алган ирги? Фракциялар канчаар бадылааныл, Лариса Күжүгетовна?

— Эки хүлээп алган. Бир дугаар номчулганын фракциялар болгаш партиялар чаңгыс үн-биле бадылаан. Сайгарылга ам-даа чоруп турар, ынчангаш регион бүрүзү бодунуң санал-оналын, эдилгезин сүмелеп болур. ТР-ниң Дээди Хуралының депутатары база ол хоойлуну деткээн.

Александр Филатенко, «Тувинская правда» солун: — Россияга уруг бүрүзү чугула» деп төлевилелге хамаарыштыр кылдыгын ажилдар дугайында чүнү демдегледип болур силер, Лариса Күжүгетовна?

— «Чаңгыс демниг Россия» партияның төлевилели-дир. Ол дугайында бүдүн отчетту кылып каан мен. Хереглээр болзуңарза, мээң дузалакчым Марина Михайловнадан шупту документиленер көрүп болур силер. Организастыг хуралды эрттирдивис. Ажилдың планы тургустунган. Солунга ону парлал-даа болур силер. Дыка солун, улуг төлевилел деп санаар мен.

Юрий Сучков, ТР-ниң Чазаның парлалга албанының ажилдакчызы: — Кылдыгын ажилдарга болгаш 2013 чылда сорулгаларга хамаарыштыр чугаалап көрүңерем, Лариса Күжүгетовна?

— Каш сөс-биле ону дамчыдары дыка нарын. Чыл дургузунда дыка хөй ажилдар кылдыгындыр ийин, чүге дизе ажил хүнүнүне соксаал чок чоруп турар болгай. Чүгле чагаа, бижиктер безин 500 ажыг. А аас-биле тургузуп кээп турар айтырыглар база кайы хөй. Москвада — 2, Кызылда 2 дузалакчыларым дыка эки ажилдап турлар. Ачы-буян чедирилгези калбарган. Ол талазы-биле, шынап-ла, дыка хөйү кылган бис.

Юлия Ооржак, «Новый век» телеканалдың журнализи: — Хову-Аксында байдал экижиңер эгелээ. Силер аңаа чедип чорунарда улус-чон кандыг айтырыглар салган ирги?

— Улус-чон менден чүнү-даа айтырбаан, чүнү-даа негеп, дилевзэн. Олар кымның канчаар ажилдап турарын көрүп турар-ла болгай, ынчангаш өөрүп четтиргенин илередип, дуза-деткимче дээш мөгейип турар, чылыг сөстөрүн сөглөп кээр-дир. Эмнелге, школа-

Л.Шойгу журналистер-биле ужуражылга үезинде.

лар, уруглар садтары ажилдап турар. Чунар-бажың безин ажилдап турар-дыр. Артистер, ыраажылар концерт-оюну-биле доктаамал кээп турган. Чаа чылды эки уткаан. 600 ажыг уруглар республикадан дашкаар дыштаныр аргалык болган. Чурттакчылар оон-моон чанып кээп эгелээ. Республика хову-аксыжыларга дузалажыр дээш бүгү социал четкини ажилдадып шыдаан деп санаар мен. Өске кырганнар бажыңнарынче чоруткан кырганнар дүрген чаныксап турар деп чаңгыс-ла хомудал меңээ кирди.

Светлана Балчыр, «Шын» солун: — Төп телевидениениң каналдары Хову-Аксын дыка-ла үр үениң дургузунда катап-катап көргүзүп келгенин чүү деп бодаар-дыр силер, Лариса Күжүгетовна?

— Мен бодум ону кайгаар-дыр мен. Россияның өске он беш хоорай, суурлары ол үеде ындыг байдалга таварышкан. А олар дугайында чүү-даа чок. Ол байдалдан оларның кандыг аргалыг амыдырап үнгени билдинмес. Бир болза бисти канчаарлар эвес деп бодааны ол боор азы республи-

каның удуртулганының ажилын хынаар, шенээр бодааны чадавас. Херек кырында нарын байдал турбуже, Хову-Аксынга чаңгыс-даа кем-херек үүлгедишкени болбаан болгай.

— Сергей Күжүгетович дугайында чугаалап көрүңерем, Лариса Күжүгетовна. Номчукчуларывыс силерниң, угбазының, сөстөринге бүзүрвейин кымга бүзүрээр боор, чаа эрге-дүжүлгени ол канчаар хүлээп алган ирги?

— Харалаан, сагыш ышкаш чай кадында ужуражып турар арга чок-тур бис. Ажил дыка чай чок. Чаа эрге-дүжүлгени ол дужаал кылдыр хүлээп алган. Дужаалды күүседир апар. Кылган ажилын ол «үш» деп демдекке кылып чаңчыкпаан, бедик демдекке кылып өөрөнгөн.

Үе-шактың кызыы болганы-биле айтырыгларны кызыгаарлааш, Лариса Күжүгетовна республиканың бүгү чурттакчы чонунга Шагаа уткуштур изиг байыр чедирбишаан, өг-бүлелеринге аас-кежикти, өөрүшкүнү, быжыг кадыкшылды күззэн.

В.ШАЙФУЛИННИҢ тырттырган чуруу.

Бир чырыткының төөгүзүндөн

Бир дугаар херээжен чырыткы тудукчузу

1968 чылда Мехикога мексикан чүгүрүк Кета Басилио — Олимпий одун кывыскан бир дугаар херээжен кижиге болган. Ол — чурттуң шаптараазынарлыг маңнаар чарыштың чемпиону. 2004 чылда Кета Басилио база катап олимпий эстафетазынга киришкен.

Космос өттүр...

Олимпий оюннарының организацкчылары делегейни кайгадыры-биле Олимпий одун ээлчеглиг Олимпиада эртер чуртче чедирер бир-ле чаа солун органы тып алырын оралдажырлар. Чижээлээр, шак ынчалдыр 1976 чылда Монреальга XXI Олимпиада оюннарының чырыткы эстафетазы космос өттүр четкен. Ону Олимпиядан Америк дипче спутник таварыштыр лазер дузаны-биле электромагниттиг энергия-биле Олимпий одун кывыскан.

Шагаада

уругларывыс-биле

Тыва чоннуң Шагаа байырларының бүдүү хүннеринде оюн-тоглаалыг хемчеглер чер-черлерде эгелзэн. Тыва чаңчылчаан культура төвү өөрөдиге-кижизидилге утка-шынарлыг солун хемчеглеринче найысылалдың бичии чурттакчыларын болгаш аалчыларны чалап турар. Езу-чаңчылдарга даянып тургускан оюн-тоглаалыг хөглээшкин үезинде уруглар көрүкчү болурундан аңгыда, театржыткан көргүзүгүнү маадыры болур органы бичиилерге таарыштыр тургусканы солун.

«Сочи-2014»
XXII
кышкы
Олимпий
оюннары —
367
хонук
арткан.
SOCHI
2014

Ямының кичээнгейи — кыштаглаашкында

Тываның Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем ямызы мал кыштаглаашкынын эң-не нарын болгаш хары-салгалыг үезин эрттирериниң хемчээлин ап эгелзэн. Декабрының болгаш январь эгезиниң дыңзыг сооктарындан бода малды үргүлчү одарже кадарар байдал тургустунмаан.

Тываның Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем ямызы кожууннар администрациялары-биле тургустунуп келген нарын байдалдың уржуун ажып эртер хемчеглерни ап, чамдык ажил-агыйларда артыкшылыг мал чемин өскелерге үлештир дүжүрүп турар. Шак ындыг деткимчени Чөөн-Хемчик кожуунда эрткен чылын Красноярск крайдан 95 бызаа садып алган «Сат Эльвира» фермер (арат) ажил-агыйы алган.

Тываның көдээ ажил-агыйларына мал чемин немей садып алыры-биле федералдыг бюджеттен 8 млн. рубль хире акша тускайлатынган. Оларның иштинден 3 млн. рубльди бода мал чемин садып алырга аңгылаан. Хей-ле ажил-агыйларның аразындан ямының улуг кичээнгейинде турар болгаш герфорд уксаалыг мал тудуп турар Улуг-Хемниң «Идегел» бүдүрүлгези 433 муң рубль деткимчени алган.

А шээр мал талазы-биле байдал база нарын. Хары улуг, соок кыш болганындан хей-ле кыштарда чамдык малдарның буттары кемдеп турар. Малга дүрген дуза чедирери-биле кожууннарның мал эмчилериниң кыштагларже үнүүшкүннери организастаттынган.

Тывага мал тарып боозадыр ажилдар март айда эгелээр. Ол талазы-биле ажилдар чорударына көдээ ажил-агыйларга болгаш кыштагларга немелде ажилчы күш хереглетиңер. Ынчангаш кожууннарның Чонну ажилга хаара тудар төптери эрткен чылгы ышкыш кыштагларже дузалакчы сакмачыларны дугуржугла езугаар чорудар. Эрткен чылын ындыг хевирлиг ажилдарга 144 кижин илдепкейлиг ажилдаан. Оларның-биле кады малчынарның төрелдеринден муң хире дузалакчылар немешкен. А бо чылын база ол хире ажилчы күш хереглетиңип турар.

Федор Лебедевке байыр чедирген

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Сталинград тулчуушкунунга немец-фашисттик эжелекчилерни чылча шапканының 70 чылы-биле изиг байырны дайын хоочуну Федор Лебедевке чедирген.

Ада-чурттуң ийги дайынының чорудулгазына үндэсин өскерилген болдурган Сталинград тулчуушкунунга немецтерни чылча шапканының 70 чылын демдеглээн хүнде Шолбан Кара-оол Кызыл хоорайның чурттакчызы, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Федор Николаевич Лебедевке байыр чедирген бижикти чоруткан. Волгага болган чидиг тулчуушкунга Тывада арткан кара чаңгыс киржикчи ол. Тывадан дашкаар ажилчы сургакчылаашкын-биле чоруп турар Шолбан Кара-оолдун байыр чедирген бижикин болгаш ооң өмүзүннэн

белекти дайын киржикчизинге, ооң өг-бүлезиниң аразына, республиканың кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө сайыдының оралакчызы Мерген Ооржак тывыскан. Төрзөн чуртунуң хосталгазы дээш демиселге кириген салышкыны дээш хоочунга өөрүп четтиргенин Тываның Баштыңы илереткен болгаш быжыг кадыкшылды, хей чыл чурттаарын, чоок болгаш төрөл кижилерниң изиг ынакшылын болгаш кичээнгейин аңаа күззэн.

— Бистиң кижин бүрүзүнүң төлөттинмес өрелиг деп санап чоруурус салгалдың төлээзи Силер болдунар, Силерниң амыдыралчы маадырлыг чоруунар Ада-чуртка чайгылыш чок бараан болурун чырыткылыг үлегерин көргүзүп, аныяктарга эң үнелиг ову-хевир болуп турар—деп, Шолбан Кара-оол демдеглээн.

Россияны дургаар чоруптар

Тываның дугайында этнографтыг делгелге Россияны дургаар чоруптар.

«Москваның музейлери» музей каттыжышкынының элзэн каш залдарында делгеттинген «Тываларның чаңылчаан культуразы болгаш ажил-амыдыралы» деп делгелгени чаңгыс айның дургузунда 20 муң ажыг кижин кээп көргөн.

Тываның онзагай культуразын Россияның өске-даа девискээрлеринде сонургал турарын ол делгелгени чурттуң өске черлеринге делгеп көргүзерин саналдап турары бадыткаар. Ам бир ай болгаш Тываның делгелгезин Москва областың Мытищиго көргүзөр. Аңаа ийи ай болган соонда, ол Абаканга «көжүп келир», аңаа Тываның болгаш Хакасияның музей ажилдакчыларының «Тываның болгаш Хакасияның уран чүүлүнүн национал талалары» деп кады кыл-

ган төлөвилел болуп. Сентябрьда республиканың Национал музейи хары аалчыны—Москваның музей каттыжышкынын Тывага манаар. «Москваның чурукчуларының чогаалдарында Москва» деп ажилды олар биске сонургадай сорулгалыг.

Музей талазы-биле эң улуг болушкун—Тываның болгаш Россияның эвилелиниң 100 чылын демдеглээр-биле дүүштүр тыва этнографияны Москваның Кызыл шөлде Күрүнениң төөгү музейинге делгээр болуп. Виктор Чигжитин чугаалап турары-биле алырга, ону юбилейлиг 2014 чылдың сентябрыда аңаа боттандыра, чонга көргү-зер кол чүүлдерниң эң колу — Хааннар шынаазына тывылган скиф алдыны болуп.

ТР-ниң албан-езуунун сайтызындан.

УЛУГ ТӨЛЕВИЛЕЛ — БОТТАНЫЫШКЫНДА

Январь 31-де Тываның Дээди Хуралының (парламентизиниң) хуралдаар биче залында Тываның Баштыңы Ш.Кара-оолдун Дээди Хуралга илеткээн Айткалында «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» деп улуг төлөвилелин боттандырынын баштайгы базымнарын сайгарып чугаалашкан чыыш эрткен.

Хуралдың кол сорулгазы — «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» деп төлөвилелди республиканың көдээ суурларына боттандырынын аңгы-аңгы аргаларын сайгарып көөрү.

Журналист Дина Оюн баштайгы сөстү ап, чыышты ажытты.

— Тыва биле Россияның каттыжканының 100 чыл оюн 2014 чылда байырлаар бис. Байырлаа чедир кылыр ужуруг ажилдарымыс хей. Оларның аразында көдээ суурларның сайзыралына улуг деткимчени бээр деп санап турарымыс улуг төлөвилел — «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө». Ол төлөвилелге хамаарыштыр бо хүнге чедир Тываның Экономика яамызында суурлар чурттакчыларындан 172 план-төлөвилел кирген. Амгы үеде ол план-төлөвилелдер шыңгыы шилилгелиг хыналдада. Төлөвилелдерниң хей кезин көдээ ажил-агый үлөтпүрүнче угланган.

Тываның көдээ ажил-агый болгаш аш-чем сайыды Самойлов Монгуш:

— Бистиң тыва чоннуң амыдыралы мал-маган-биле холбашкан-даа болза, сүтү чурттакчы чонга четтир кылдыр бүдүрүп шыдавайн турарымыстан, садыгларда хей кезинде өске хоорайлар, регионнар сүттери бар. Тываыста сүткүр уксааның малдары бар тургашла, сүтү садып-саарганы дээш өске регионнарга хей орулганы кирип турар бис. Ону болдурбазы-биле амгы үеде Тывада бар сүт заводтарына немей Тываның төп кожууннарына (Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Туран) сүт заводтарын ажыдар деп ямы планнап турар. Чүгле сүт эвес дээрзи билдингир, ынчалза-даа баштай сүт бүдүрер цехтерни быжыг бут кырынга тургускаш, дараазында өске чем аймаан бүдүрер бүдүрүлгелерни база шак ынчаар тургузар. Бир кол айтырыг — эт болбаа-зырадыр ажилдарны Москва-биле кады чорудуп турарымыс «Мал согарының цегин» ажыттынарга ынчан, эт болбаа-зырадыр цехтер ажыттынып эгелээр. Амгы үеде колбаса кылырынга бедик шынарлыг дээн техника дериг-херекселдери чугула хереглетиңип турар.

Тывада улуг завод-фабрика, бүдүрүлгелери чок дээрзи шың. Ынчангаш келир үеде республиканың сайзыралына кандыг-даа бүдүрүлгө чугула херек. Ынчалза-даа оларның шуптузун кыска хуусаа дургузунда боттандыра болдунмас. Ынчангаш бедик деп үнелелди алган продукциялар болгаш барааннарны шилип, баштайгы үелерде оларны быжыг бут кырынга тургузар.

Тыва Республиканың культу-ра сайыдының оралакчызы Белекмаа Мунге:

— Бо төлөвилелдиң сайзыралына база бир кол чүүл — Тывага туризмни сайзырадып, туристерге таарымчалыг байдал-

Мөген-Бүренден Д.Иргит ак чөмү-биле.

дарны тургузары. Чүге дээрже республикада өске черден келген туристерниң доктаап турумчуур турлаглары (баазалар) барык-ла чок. Бо талазы-биле база элзэн хей төлөвилелдер бар. Оларны база өөренип көрүп турар бис. Оон аңгыда туристер садып алыр хире чик өртөктиг, Тыва дугайында чараш суй белектерни чүге кылып болбазыл. Амгы үеде бар, ынчалза-даа олар улуг мастерлерниң холдан кылган ажилдары болгаш аар өртөктиг. Турист кижини өртээнге күш четпейн барып болур. Ынчангаш туристер баазаларын тургузуп, суй белектер кылыр биче бүдүрүлгелерни ажыдары чугула.

Бо талазы-биле чидиг айтырыглар-ла хей болган. Аңаа хамаарышкан төлөвилелдер аразындан Каа-Хем кожуунуң Суг-Бажы суурунуң девискээринде «Чүрек-Дөргүн» аржаанына туристер турлаа ажыдар деп турарын кожуун чагыргазының удуртукчузу Виталий Чаж-оол слайдыга таныштырып көргүстү.

Үлөтпүр талазы-биле Мөңгүн-Тайганың «Мөген-Бүрен» бүдүрүлгезинде сарлык дүгүнден хептер аргып, дүктен хевистер сырып турар Алена Ооржак биле сүттен аш-чем продукциязы болбаа-зырадып турар Долзатмаа Иргит боттарының төлөвилелдериниң дугайында тайылбырны кылдылар. «Мөген-бүренчилер» амгы үеде кылып үндүрүп турар бараанын болгаш продукциязын хуралдың киржикчилеринге көргүзери-биле эккелген болдулар.

Оон аңгыда Бай-Тайга кожуунуң Кызыл-Даг суурунда суй белек кылыр ус-ажылын, алгы-кештен идик-хеп даарал турар ус-шевер мастер Сергей Хомушкучевич Кочаа бодунуң ажил-агыйын видео-көргүзүп-биле таныштырды. Олурганнар Сергей Кочааның өг-бүлезиниң ажил-агыйын эки деп үнелээш, делегей чергелиг ярмаркаларга кижип болурун саналдадылар. Амгы үеде ажил-агыйның байдалы кандыгыл, немей чүү хереглетиңип турарыл, продукцияны садыгларга кажан садып эгелээр дээн хевирлиг сонурганчыг айтырыглар арбын болган.

Ус-шевер мастер Сергей Кочаа:

— Чоннуң чагыы езугаа рекселдер чазаар, алгы-кештер даараар ажилдарны өөм эззи кады аныявастан-на эгелзэ Ынчалза-даа кыдыындан диче чогуңдан ажил-агый улузыравайн турар. Ажил-агый продукциязын чонга хоойлугаар садар эргени эрткен алган бис. Амгы үеде хол даараан чүүлдериниң садып турар бис. Бистиң ажил-агыйымыска немей хереглетиңип турар чүүл — дааранын янзы-бүрү техниказы. Келир ажил-агыйымысты улам хөгүшүнарлыг болгаш бедик деңбарааннарны кылып үндүрүп-биле садар күзелдиг бис. Ынчангаш күзелди боттандыраар «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» деп төлөвилелге ксорулганы салган бис.

Улаштыр Кызыл хоорун чурттакчы чонунуң Тывага түбүдүрүлгелер дугайында оналын тырттырган видео-зүгнү салды. Ында чурттап Тываның кышкы соок агаа дузунга таарымчалыг тыва идиктер болгаш моолдарны каш унтылар, хөм курларны өртөккө кылып үндүрери черге үндүргөн аш-чем оон-даа өске чүүлдерни сана оон аңгыда янзы-бүрү стра-дук дээн хевирлиг куштарны рап болурун сүмелзэн.

Тыва чоннуң амыдыралы ажил-агый-биле сырый харлыг болганындан республиканың бүдүрүлгени а болза артык эвес дээрзин диче киржикчилери түнзэн. Ынчалза-даа кириген төлөвилел чүгле эки деп үнелел алмөөрейге тиилеп, бурунгаазыралды алыр. Олар келир суурунун болгаш кожуунун не орулгалыг продукциязы үнер ужуруг. Оон аңгыдагыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө деп төлөвилелди боттандыра хамаарышкан чыыштар мо соңгаар уламчылаар дээрзи налист Дина Оюн демдеглед

Сайсуу ХЕРТЕК беле

Виталий ШАЙФУЛ тырттырган чүрүу.

Эрге-хоойлу

ЭН ТЕРГИИННЕРНИ
ДЕМДЕГЛЭЭН

Чодураа Ортун-ооловна Донгакка шаңналды тыпсып турары.

2012 чылда хоойлуну олгаш корум-чурумну быжыглаар талазы-биле жылдың түннелин Тыва Республиканың прокуратуразының коллегия хураына үндүргөн.

Коллегияның даргазы, Тыва Республиканың прокурору, юстиция улуг чөвүлекчизи Александр Чодураа 2012 чылда Тыва Республиканың прокуратура органның чорудулгазы хамаатыларның илерин, күрүнениң болгаш хейтинин эрге-ажыктарын камга-зынче, юридиктиг черлериниң тус-тус кижилериниң хажыт-ан эргелерин катал тургузарын республикага хоойлу-дүрүмнү аш корум-чурумну быжыглаа-не угланган деп демдеглээн.

Иитилел амыдыралында про-кур ажылдакчыларының кириш-ти баары адыр амгы үеде чок-то турар. Чуртталга-коммунал-ла-агый талазы-биле күрүне-аш муниципалдыг чагыгларны ээлеп турган үеде бюджет хоой-лудулгазын, үр хуусаалыг тускай-лгалыг программаларга бол-көдээ ажил-агыйның бараан-рукчүлерин деткиринге тус-аан бюджет акша-хөреңгизин-лап турарын республиканың-уратура органны хынал ту-Үндүрүлгелер болгаш чыылда-дугайында хоойлужудулганы-п турарын, шимчевес өнчү-нгиге болгаш ону садып-арарына эргелериниң күрүне-ткелин прокуратура хынаан. Арлыкчы ажил-чорудулганың-ринин эргелерин камгалаа-ың дугайында хоойлужудулга-елдезиниң талазы-биле аңаа-ган бүрүн эргелерин хынал-органнының боттандырып-рынга хайгааралды чорудуп-р. Прокуратура органнының-атыларның, инвалидтериниң-уннарның, назы четпээннер-өскүс чаштарның болгаш ада-ниң хайгааралы чок арткан-ларның амы-тынын болгаш-кышлын, социал болгаш күш-л эргелерин камгалаарынче-нган ажил-чорудулгазы эң чу-сорулга болуп арткан.

Кеземче-күүселде системазы-албан черлериниң ажил-чору-азына хоойлуну сагып тура-га хайгааралды боттандырып,-лге черлеринде чыдар, кеземче

херээн эрттирип турар хамааты-ларның хажыттынган эргелерин-чайладырынче угланган хемчеглер-алдынган.

Коррупцияга удур демиселдин-талазы-биле хемчеглерниң күү-селдезин доктаамал боттандырып-келген. Коррупцияның илерээ-киннерин болдурбазынче, оон-иштинде нормативтиг эрге-хоой-лу актыларының болгаш оларның-төлөвилелдериниң коррупцияга-удур экспертизаны эрттирериниң-талазы-биле ажилче улуг кичээнге-салдынган.

Коррупцияга удур хоойлужу-дуганың негелделерин күрүне-болгаш муниципалдыг албан-хаак-чыттарның сагып турарына хайга-рал талазы-биле прокурорларның-ажылы кошкаваан. 2011 чылдың-түннели-биле күрүне болгаш му-ниципалдыг албан-хаакчыттарның-орулгаларының дугайында бол-гаш өнчү-хөреңгизиниң дугайында-киирген медээлериниң шынныын-эрткен чылын хынаан. Күүсекчи э-рге-чагырганың федералдыг орган-нарының чамдык девискээр орган-нарына улуг хемчээлдиг хайгаарал-ажылдарын кылып чоруткан.

Тыва Республиканың прокурату-разының килдистер начальниктери-боттарының ажил-чорудулгазының-угланышкынарнының дугайында-илеткелдерни кылган. Бо удаада-чугаа сан-түннелер болгаш ажилга-чедишкыннер дугайында эвес, а-нарын айтыргалар, оларны шийт-пирлээриниң дугайында болган.

Прокуратураның хүн бүрү кы-лып турар ажил-чорудулгазының-аразында мынчага чедир когун-үзе чайлатпаан кем-херек үүлге-дишкынниң сан-түнүн чажырап, кем-херек үүлгедишкынниң ду-гайында дыңнадыгларны хүлээп-ап, бүрүткел база сайгарып турар үеде-хоойлу хажыдар, кеземче херээн-истеп доосканының түннелдериниң-дугайында статистика отчеттарына-немей бижилге кылып чоруктар ам-даа хевээр болуп артпышаан. Ка-разаттырган кижилерниң аарааны-ның түннелинде ара доктааттынган-кеземче херектери республиканың-истелге органнында чыл-чылы-биле чыдып турар. Ол кижилер-беш, оон туржук он чыл хире аа-рып турар, оларның эмнеттинмейн-турары элдептиг. Каразыттырып-турар кижилерниң аараан чылда-гаанындан азы оларны дилеп ту-рарындан кеземче херээн истелге

органнының ара доктаадып ту-рар чоруктарын ханы сайгарарын, кеземче херээниң истелгезиниң, кем-херек үүлгедишкыннериниң-дугайында хамаатыларның кири-ген билдиришкыннерин учтка-алыр болгаш бүрүткээр талазы-биле ажилды чурумчударын рес-публика прокурору А.Е. Гринев-прокурорлардан негээн.

Прокуратураның ажил-чору-дугазы хей талаалыг, оон мурнун-да тургустунган сорулгалар база-эвээш эвес болуп турар. Хоойлуну-болгаш корум-чурумну быжыглаа-рынга көскү өскерилгелерни чүгле-прокуратура чааскаан күүседип-шыдавас. Маңаа прокуратура-ажылдакчыларының, эрге-хоойлу-камгалаар органнының болгаш-эрге-чагыргаларның бүгү деңнел-дериниң кады күженишкыннери-эргежок чугула. Республиканың-прокуратуразы ажил-чорудулга-зын моон сонгаар-даа хоойлуну-республика девискээринге шың-гыы болгаш чайгылыш чок кам-галаар чорукту чедип алырынче-угландырап деп, Александр Евге-ньевич демдеглээн.

«Мергежил талазы-биле эң эки-прокурор ажылдакчызы» деп ат-дээш көрүлдө-мөөрейниң түнне-лин коллегияга үндүргөн. Кызыл-хоорайның прокурорунун дузалак-чызы Сайзана Ооржак эң эки күрү-не ялалакчызы болган. Сүт-Хөл-районун прокурорунун оралакчызы-Олча Сарыгларны сударга негел-де херектерин сайгарып турда, эң-эки кижикчи деп санаан. Респу-блика прокуратуразының килдизи-ниң улуг прокурору Виктория Оюн-федералдыг хоойлужудулганы са-гырынга хайгаарал талазы-биле-эң эки прокурор ажылдакчызы деп-үнелеткен.

«Эң эки прокуратура» деп-көрүлдө-мөөрейге бирги черни-Тожу районун прокуратуразы-алган. Ол районун прокурору-Саяна Суктермааны «Эң эки-прокурор» деп санаан. Ийги-черни Кызылдың районнар ара-зының прокуратуразы чаалап-алган.

Тирикчилерге дипломнар-ны болгаш үнелиг белектерни-тывыскаан.

Василий КРИВДИК,
Тыва Республиканың проку-
ратураның улуг дузалакчызы.
Авторунуң тырттырган чу-
руу.

Хүннүң медээлери

ЧӨВҮЛҮЛ БҮЗҮРҮЛГЕ ДӨГҮМ

Шолбан Кара-оолдун эгелээшкени-биле тургус-тунуп турар күрүне чөвү-лелиниң составынче 19 муниципалдыг тургузу-гланың удуртукчуларын-болгаш чагырга башты-ннарны кириерин көрүп-турар.

Республиканың Баштыңының-чанында чөвүлекчи органның кол-сорулгазы — девискээр болгаш-муниципалдыг башкарылганың, эрге-чагырганың деңнелдериниң-аразында кады ажилдажылганың-шынарын экижидери, башкарылга-ның чаа культуразын хевирлээри, республиканың, эң ылаңгыя муни-ципалитеттериниң нарын айтыргы-ларын шийтпирлээрине чаңгыс аай-угланышкыннары тып алыры.

Хөй-ниити палатазының даргазы-Хонук-оол Монгуштуң бодалы-биле-алырга, республиканың удуртукчу-зунуң эгелээшкенин чүгле деткир-апаар.

— Кандыг-даа шийтпирни хүлээп-алырда, хүн бүрү амыдыралга-даа, өг-бүлөгө-даа чөптүг санал черле-херек. Эң ылаңгыя девискээрниң-моон сонгаар хөгжүлдези, хөй-кижилерниң чуртталгазының бай-далы болгаш амыр-чаагай чоруу-хамааржыр айтыргыларны шийт-пирлээрине ол эргежок чугула. А-ындыг айтыргалар республиканың-мурнунда эвээш эвес. Тываның-казымал байлактарын шийгээдип

алырының айтырын чугаалаарга-ла, четчир. Республиканың үлетпүр-күчү-күжүн улгаттырып тура, чурту-вустун бай-байлак агаар-бойдузун, чонувустун уран-чараш культу-разын, езу-чаңчылдарын канчап-кадагалал арттыралы? Бо болгаш-оон-даа өске хөй айтыргаларга-харыны республика чөвүлели бээр-апаар. Эң мерген угаанның болгаш-өттүр көөр кижиги безин бодунуң-шиитпирлеринден чүү үнүп болу-рун баш бурунгаар билип шыдавас, ынчангаш республиканың эң чидиг-айтыргыларын коллективти-биле-сайгарып көөрү эргежок чугула. Орус улустун үлегер чугаазында-«Чаңгыс угаан — эки, ийи угаан — оон-даа эки» дээни ышкаш. Ын-чангаш чаа тургузуп турар орган-«артык архитектурлуг» чүүл, амгы-эрге-чагырганың кырында анаа-ла аар чүүк эвес, республиканың-болгаш кожуун бүрүзүнүн социал-экономиктиг хөгжүлдезинге дээштиг-чепсек боор-дур. Чөвүлелдин ажил-чорудулгазы, мээң бодалым-биле, улуг, хөй-ниити салдарлыг боор. Тыва болгаш өске-даа улустарда-мындыг чаңчыл бар — ниити чонга-азы кижиги бүрүзүнге-даа хамааржыр-эң-не чугула айтыргыларны чыгып-алгаш, чугаалажыр. Тываның шупту-булуңнарының эрге-ажыын өөренип-көрүп, бо органның хүлээп алган-чөптүг шийтпирлери чонун эрге-чагыргага бүзүрелиниң девискээр-болгаш муниципалдыг деңнелдерге-быжыгарына дөгүм болур.

ТӨЛЕВИЛЕЛДЕР —
КАМГАЛААШКЫНДА

Москвага Тываның Баш-тыңы Шолбан Кара-оол-Россияның Транспорт я-мызынга федералдыг М-54 Кызыл — Эрзин — Моол (Цаган-Тологой) күрүне-кызыгаары оруун Кызыл — Чадаана — Хандагайты — Моолдун Боршо-биле-күрүне кызыгаары кыл-дыр өскертир талазы-биле-төлөвилелди камгалаан.

Транспорт яамызынга бо тала-зы-биле ээлчеглиг хурал январь-30-де болуп эрткен. Чазак Даргазы-ук төлөвилелди республиканың-барыын кожууннарынга, дыка хөй-муниципалдыг тургузуларга эко-номиктиг онза ажыктыг деп санал-турар. Автомобиль оруктарының-бо четкизи ыраккы районнар-биле-аргыжылганы экижидер болгаш моон-мурнунда экономиктиг сайзыралы-чогуур деңнелге четпейн турган-девискээрлерни чаа деңнелче көдүр-ериниң аргазы деп, ол демдеглээн. Бо айтыргыны чедимчелиг шийтпир-

лээрге республиканың казып-тывар-болгаш болбаазырадыр үлетпүрүн-ге, көдээ ажил-агыйына болгаш-тудугга улуг идигни бээр.

«М-54» оруунуң угланышкынын-өскертиринче ажилчы бөлүктүн-хуралы болуп эртти. Бодувустун-талавыстан регионун туружун кам-галадыыс. Сайыт Максим Юрьевич-деткир боор деп идегел улуг. Бис-терге бо төлөвилел — экономика-ның кол дамыры-дыр» деп, Шолбан-Кара-оол бодунуң блогунга бижээн.

«Россияның Транспорт яамызы-бистиң идип үндүрүп турарыыс-төлөвилелдин чиге экономиктиг-санаашкыннарын болгаш сайзырал-талазы-биле ужу-дузалыын негеп-турар. Тываның сайзыралына ол-чигзиниң чок чугула, ынчангаш ону-идепкейлиг камгалап турарыыс ол. Мындыг сорулганы Тываның Башты-ңы салып алган болгаш амы-хууда-чугаалажышкыннары федералдыг-яамының удуртуктазы-биле чорудуп-турар — деп, республиканың орук-транспорт комплекзиниң сайыды-Олег Коротов чугаалаан.

Серемчиде хорамча чок

ЧАСТЫН ААЖЫЗЫНГА БЕЛЕТКЕЛ

Бо кыжын Тывага ча-ган харның хемчээли-чылдың ортумак деңне-линден бүдүн чартык ка-тап улуг болган.

Оон уламындан найысылалдың-девискээринге часкы үеде непте-реп болур суг айылындан кам-галанырының талазы-биле хемчег-лерни Кызыл хоорайның мэриязы-ажылдап кылган. Ол хемчеглерниң-аразында үер-чайыктын нептереп-болур черлеринден чурттакчылар-ны болгаш өнчү-хөреңгини өскээр-

чедирер автомобильдерни белеп-кылдыр тудары, чааскаан чурттап-турар пенсионерлерни учетка алы-ры, а ол ышкаш ындыг зоналарда-чурттакчыларның даңзыын тургу-зары, хоорайның школаларын бол-гаш «Субедей» спорт комплекзин-түр үеде улус чурттадыр кылдыр-белеткээри дээр ышкаш ажилдар-кирип турар.

Улуг-Хемни шинчилеп эргий-ужудар ажилды мартта боттанды-рар, ынчан бо талазы-биле байдал-тодаргай көстүп келир.

Бистиң корр.

АМЫДЫРАЛ УЛАМЧЫЛАП ТУРАР

Хову-Аксы суур-
нуң ЧЭТ-ке озал-он-
дак болгандан бээр
бир ай ашкан. Катап
тургузарының болгаш
септелге ажылдары
бөгүнге дээр шудургу
чоруп турар. Оларның
чорудулгазы ТР-ниң
Чазааның доктаамал
хайгааралында. РФ-
тиң Күрүне Думазы-
ның депутаты Лариса
Күжүгетовна Шойгу-
нуң Тывага сургак-
чылаашкынының кол
кезээ база Хову-Ак-
сы суурже угланган.
Ынчангаш февраль
2-де Лариса Шойгу
Чеди-Хөл кожуунуң
төвүнге чедип, амгы
үеде байдал-биле та-
ныжып, хурал эрттир-
ген.

Лариса Шойгу:

— Катап тургузарының
ажылдары кайы-хире үе-чадада
чоруп турарын нитизи-биле чу-
гаалап көрүңерем.

Размик Терджанян, ТР-ниң
тудуг болгаш коммунал ажыл-агый
чаартылгазының сайыдының ора-
лакчызы:

— Хову-Аксы ЧЭТ-тиң бодунда
ийи ээлчегде 15 кижиден тургус-
тунган 1 бригада ажылдап турар.
№ 5 котел чурум эзугаар ажыл-
дап турар, №4 котелдун септелге-
зи доозулган, курлавырда. Бустун
температуразы 380 градус. 23 хо-
нук дургузунда одаар 23 муң тонна
хөмүр-даш белең. Чылыг дамчы-
дылганының катап тургузар ажыл-
дарында 44 кижиден тургустунган
9 бригада хаара туттунган. Мир
болгаш Гагарин кудумчуларының
18 бажыңнарынче чылыгны дам-
чыдып эгелзэн. 13 социал объекти-
лерде чылыг бар, 2 черде катап
тургузарының ажылдары кидин
түлүк. Февраль 1-де 25 чуртталга

Кожуунуң төп эмнелгезинде.

бажыңнарын, ооң иштинде 9 ко-
теджтер, Май 1 кудумчузунда 16
хөй аал чурттаар бажыңнарын чы-
лыгга кошкан. Нитизи-биле 1141
кижи чурттал турар 275 квартира
бар. Субботада Спорт кудумчузу-
нун 19,17,15 дугаар бажыңнарынче
чылыгны дамчыдып эгелзэр. Шуп-
ту 67 бажыңнарын 38-де ажыл-
дар төнгөн, 17 бажыңнарда сеп-
телге ажылдары чоруп турар.

Лариса Шойгу:

— Бажыңнарже чылыгны
дамчыдып эгелзэрде чылыг дам-
чыдар хоорзаларга шалтараа-
зыннар черле тургустунар бол-
гай. Оларны канчаар чайладып
турар силер?

Размик Терджанян:

— Ийе, ол шын. Ынчангаш
чылыгны бээр бетинде чылыг
трассаыңга «Водоканал» бол-
гаш хүлээникчи организациялары
агаар-биле хыналданы (прессовка)
катап-катап чорудуп турар. Бир эвес
үрелиншикиннер бар болза, оларны
дораан чайладыр. Бо хүнде чылыг
трассаының 60 хуузу катап тургус-
тунган.

Лариса Шойгу:

— Катап тургузарының
ажылдарын күүседип турар хү-
лээникчи организациялар кайын
кээп турарыл?

— Мында шупту республика-
ның 37 организациялары ажылдап
турар. Озал-ондактын эгезинде
хүннерде Тывадан дашкаар ре-
гионнардан тускай бригадалар
хөйү-биле дузалажып турду. Крас-
ноярск хоорайдан келген спе-

циалистер ажылын дооскаш, каш
хүн бурунгаар чорутулар.

Лариса Шойгу:

— Хүлээникчи организациялар-
дан аңгыда, Хову-Аксы суурнуң
чурттаакчылары катап тургуза-
рының ажылдарыңа кандыг-бир
ачы-дуза чедирип турар бе?

Анатолий Уйнукай, Чеди-
Хөл кожуунуң администрациязы-
ның даргазы:

— Тускай мергежилдиг специа-
листерниң киржилгези ыяал херек
хемчеглерден аңгыда, өске дузалал
ажылдарын хову-аксыжылар бот-
тары кылып турар. Чижээлзэрге,
одаар ыяш белеткээри дээш, аал-
саап чүүлдерни олар күүседип
турар-дыр ийин.

Лариса Шойгу:

— Озал-ондактын баштай-
гы хүннеринде чурттаакчы чон
аажок дүвүрөп, нарын байдалга
турган болгай. Амгы үеде олар-
ның сеткил-хөөнү кандыг ышкаш-
тыр?

Анатолий Уйнукай:

— Ийе, эгезинде улус канчаар
аайын тыппайн, дүвүрөп турган.
Оларга тайылбыр ажылын чору-
дуп, хүнде ыяал хуралды эрттирип
турдувус. Ооң соонда 2-3 хонук
эрткенде, чурттаакчылар тургустун-
ган онза байдалды угаал-билип,
оожургаан. Амгы үеде чон хүн
бүрүдө амыдыралын уламчылап,
ажыл-агыын күүседип чоруп ту-
рар. 7-ден 11 харга чедир школа
назынныг уругларның хөй кезин
Россияның янзы-бүрү дыштаныр
черлеринге барып дыштангаш, ча-

нып келген. Өске өөреникчилерни
база ТР-ниң Кадык камгалал яамы-
зы-биле дугуржуп тургаш, дыштан-
дыраарын планнап турар бис.

Лариса Шойгу:

— Бо эрткен үе дургузунда
аарыглар өөскүвүн бе?

Анатолий Уйнукай:

— Чок. Аарыг кижилерни
үе-шаанда өске эмнелге черле-
ринче көжүргөн турган. Маңаа ТР-
ниң айыыл-халал медициназының
ажылдакчыларының кончуг дүргөн
болгаш бедик мергежилдиг ажы-
лын демдеглес аргажок. Амгы
үеде кожуунуң төп эмнелгезинде
амбулаторлуг хевир-биле эмнедип
турар кижилер бар.

Лариса Шойгу:

— Бригадаларның ажылдаа-
рыңа таарымчалыг байдалдар-
ны тургускан бе?

Размик Терджанян:

— Ийе, оларны чурттаар оран-
сава болгаш аш-чем-биле долузу-
биле хандырып турар. Специалис-
тер ажылдаар девискээрлеринден
ырак эвесе бажыңнарда чурттал
турарлар. Ажыл-чорудулга үезин-
де кемдээшкиннер болбаан. Тус-
кай идик-хеп, херек дериг-херек-
селдер шупту бар.

Лариса Шойгу:

— Чурттаакчы чонга келген
гуманитарлыг ачы-дузаны кан-
чаар үлөп турарыл?

Анатолий Уйнукай:

— Ачы-дуза чүгле республика
иштинден эвес, а бүгү Россияның
булуңнарындан кээп турган бол-
гай. Ынчангаш ону кизи бүрүзү
нге таарыштыр үлээр талазы-би-
ле тускай комиссияны тургускан.
Ооң соонда олар ажылының түң-

нелин чогуур яамыларга и
Амгы үеде шупту
нарда «буржуйка» суугулар
гускан, одаар ыяшты болга
доктаамал сөөртүп турар
илеткээн.

Хурал соонда Лариса К
овна кожунуң төп эмнел
барган. Ында чылыг дамч
зы эгелзэн-даа болза, ор
ам-даа чедир чылываан,
септелге ажылдары чоруп
Лариса Шойгу эмнелген
эмчизи-биле чугаалашкан
аарыг кижилерниң өрээл
барып, оларның кадыынын
йында сонуургаан.

Оон депутат эге болг
тумак школаларның, уруг
дының албан черлеринге
Ажылчын бригадаларның
га байдалдарын хынап көө
хоочуннар болгаш инв
бажыңыңа баргаш, а
нар-биле чугаалашкан. Ол
ажылчын, сургакчылаашк
төнчүзүнде Лариса Күжү
Хову-Аксы суурда нити
дугайында түңнелди берген.

— Мен бодаарымга,
ужурлуг чүүлдерни,
лерни кыска хуусаа д
да күүсеткен-дир. Ажы
организастан турары аай-
чурумуг. Маңаа ТР-ниң Ча
ажыл-ижин демдеглес а
Озал-ондак болган хүнд
лээш, амга чедир Хову-Ак
Россия деңнелдиг шыңгы
ралда. Тываның Баштыңы
Кара-оол хүннүн-не мед
ап турар. Ооң бирги ора
Ш. Иргит мында шуут
байдалды билип олурар.
У
сыжылар озал-ондакка т
бээрже, республиканың чур
лары база анаа олурбайн,
нар ачы-дузаны чедирип,
шаа-биле деткээн. Оларга у
ле четтиргенивисти илеред
мен. Тус черниң чурттаак
ның сеткил-хөөнүн көдүрү
аьдын бедидери-биле ре
каның уран талантылыг ар
Чаа чыл будүүзүндө аж
чаа чыл байырлалдарын эр
концерттерин чонга бара
ны өөрүнчүг-дүр. Берге ба
Тываның чону быжыг ту
бот-боттарын деткижи
мөөнөп, чаңгыс аайланып
тар дээрзи көскү. Кыска
чугаалаарга, суурнуң амы
уламчылап турар. Нити
«эки» деп үнелелди берип т

Лариса Шойгу багай эвес түңнелди берген.

АВТОРДАН: Даштын агаар соок-даа болз
лыг дамчыдылганының хоорзаларында а
дар шудургу чоруп турарын Хову-Аксы
нуң кудумчуларыңа чоруп тургаш эскер
Хөй аал чурттаар кат бажыңнарын
тында топкактарны чыып каан, суг да
машина аай-дедир халдып, чонга сугну
рип турар. Чуртталга бажыңнарында
гаш социал объектилерде батареял
тударга изиг. Чамдык албан черлеринде
тики септелге ажылдары чоруп турар.
телге талазы-биле ажылдарның хем
улуг дээрзи билдингир, ынчалза-даа кол
— чылыг бар, а чугайланыры, будууру д
берге эвес, ажырбас...

Азияна Т

Оюн-оол САТТЫҢ тырттырган чурук

ТӨЛӨПТИГ КЕЛИР ҮЕ ДЭЭШ...

Аныяктар болгаш ниитилел

Тыва Республиканың аныяктар херектеринин болгаш спорт талазы-биле яамының коллегиязынга 2012 чылда ажылдын түңнел, 2013 чылда ажылдың кол угуланышкынын илереткен.

Кызыл хоорайның микрорайондарында спорт шөлчүгештерин тайжыдар талазы-биле ажыл-иш уламчылаан. Ниитизи-биле Тывада 146 спорт объектинин түзүлүшү, бут бөмбүүнүн шөлүн Ак-Уракта ажылгалга кириген.

Россия болгаш делегей чер-маргылдааларга Тываның спортчуларының хөй санын тиилелерин коллегияга демдегел. Эң улуг чедишкен — чакчы Михаил Оюнун Лондон Паралимпиадага команда-биле тиилелге алдын медаль-чаалап алганы. Михаил Оюнун төөгүзүндө Паралимпиада тиилелгени чедип алган башкы спортчу бооп кирген, аңаа азияның алдарлыг спорт мас-са деп хүндүлүг атты берген. Федерациязының бедик-не шаңналы Найрал орден-тыгаскан.

«Аныяктарның бизнес-төлөвилели — 2012» деп республика конкурсузунун түңнели-биле күрүнөдөн деткимчени 10 кижиге берген. Бо конкурсту чорудуп келген 2 чыл иштинде Тываның 40 аныяктары бодунун ажыл-херээн ажыдып алыр аргалыг болганнар.

Откен чылдын Кызылга билик болгаш делегей чер-маргылдаалар эрткен, республиканың бүгү девискээринге спортчу хемчеглерни амал эрттирип, аңаа аңгы-хар-назынын 13 муң ки-хаара туткан. «Россияның оруу», «Нацияның крозу», «Нияның ажимуду» деп масса-арттар, «Гармонияның Бүгү-й чарыкы» деп факелдиг етаның россияжи Азия-Оо-кеан этавы, Наадым биле билик хүнү байырларда эң-не сонурганчыг болган. Уг кичээниң спортчу-ларны кадрлар-биле хан-ынче салган. Күш-культура-и кадрларның мергежил-ер факультетке тренер баш-ны белеткээринин дугайын-мы биле ТКУ-нун аразынга кулгааг атты салган. Хүреш, чарыш, ча ада-и дээш, ун национал хевирлерин ададыр уламчылаан. Бо 2013 чылда улам күштел-Аныяктар политиказынга иккиннер багай эвес болган, Республиканың аныяктары 015 чылдарда» деп респу-блицка программаны боттанды-рамчылаан. Ипотека чээ-и баштайгы дадывырын и-нин субсидиязын алзын өөредилге черлеринин кы-пломнуг доозукчуларын-дан итилерни хүлээп эгелей

берген.

Аныяктар аразында сайгар-лыкчы чорук сайзырап турар. «Сен — сайгарлыкчы сен» деп комплекстиг программа езугаар өөредилге курстарын болгаш се-минарларны өске регионнар-дан арга-дуржулгалыг сайгарлык-чыларның болгаш специалистер-нин удуртулгазы-биле чыл дургузунда эрттирип келген. Тываның аны-яктарының бөлүү Улан-Батор хоорайга барып чорда, олар-ның-биле моол сайгарлыкчылар боттарының арга-дуржулгалын солуккан. «Аныяктарның бизнес-төлөвилели—2012» деп респу-блика конкурсузунун түңнели-биле күрүнөдөн деткимчени 10 кижиге берген. Бо конкурсту чорудуп кел-ген 2 чыл иштинде Тываның 40 аныяктары бодунун ажыл-херээн ажыдып алыр аргалыг болган-нар. Ол дээрже национал хепти даараары, «картошка-гармошка» деп чипстерни картофельден белеткээри, шимчээр планетарий, бажында уруглар сады, белектер кылыры, спортка, хөй-ниити чем-ненилгезинге ачы-дуза дээш, оон-даа өске ажыл-херектер-дир.

Аныяктар херектеринин бол-гаш спорт талазы-биле яамы 2013

чылда кол ажылдарны тодараткан. Ол дээрже Тывада спорт объек-тилерин ажылгалга кириери, чайын Казань хоорайга болуп эртер 27-ги Бүгү-делегей универсиадага киржиринге спортчуларны белет-кээри, а кол болгаш төөгүлүг бо-лушкун — бо чылдың ноябрь 28-те Кызылга Сочи-2014 Олимпийжи эстафета одунун кээри.

Эрткен чылдың февраль айда эгелзэн «Экстремизм чок келир үе дээш бис» деп чурук-плакаттар-ның республика конкурсузунун тии-лекчилерин коллегияга шаңнаан. Республиканың 8 школазындан 7-8 класстың 59 өөреникчи кон-курса чуруктарын кириген. Кы-зылдың №5 гимназиязының сески классчызы Виктория Монгуш 1-ги черни чаалап алган, найысылал-дың №2 школаның өөреникчизи Снежана Тосума ийги черни, 3-кү черни Бай-Тайга кожунунун Шуй суурда «Хуулгаазын бийир» чо-гаадыкчы коллектив ээлзэннер. «Идеяның онзагайы» номинацияга Кызылдың №2 школаның өөре-никчизи Чаяна Кууларның чуруу эң дээр болган, «Эң дээр эсе-сени» бижээни дээш, Хову-Аксы ортумаа школазының сески клас-счызы Алдынчап Лопсанны шаң-наан, «Тиилелгеже чүткүл дээш» шаңналга Чадаананың ийи дугаар школазының чедиги классчызы Арья Серен-оол төлөптүг болган.

Чайрана САТ: «Дылы сайзыраңгай кижиге бүдүн делегей ажык»

Төрзэн бажың, ада-ие, уруглар сады, шко-ла, университет... Кижиге бүрүзүнүн амы-дыралында эртер ужурлуг «чадалар» дөмей-даа болза, амыдырал-чуртталганың «хо-ойлузу» езугаар ону кижиге бүрүзү салым-чолунуң аайы-биле эртер. Амгы үеде аныяктар эге, орту-мак, дээди өөредилге албан черлеринин чугула мергежилдерин доозуп, дооскан эртемниң аайы-биле ажыл тып, бодун амыдыралга боттандыра-дээрже, шипирлеттинери берге айтырыг туруп ке-лир. Ол дээрже ажыл тып алыры. База бир нарын айтырыг — кожун, сумуларже ажылдаар аныяк специалистерниң чогу. Бо сөөлгү чылдарда суур-ларны сайзырадып-хөгжүдери-биле көдээ черлерге ажылдаар күзелдиг чаа дооскан аныяк специалис-терге деткимче көргүзөр тускай төлөвилелдерниң боттанып турары эки эгелээшкен.

Солунувустун ээлчеглиг үндүрүлгезинде Кы-зыл кожунун Шамбалыг ортумаа школазы-ның орус дыл болгаш литература эртемнеринин аныяк башкызы Чайрана Мергеновна Сат-биле таныштырар-дыр бис.

— Чайрана Мергеновна, кандыг чылдагаан ужун башкы мергежилди шилип алган силер?

— Орус дылды, орус дыл кичээлдерин школага-ла сонургаар чораан мен. Башкыларымга дыка ынак болгаш, олар ышкаш башкы болуксап чораанымдан башкы бо-лур күзелим шак ынчалдыр тып-тып келген.

— Төрел аймааңарда башкылар бар бе?

— Ийе, бар. Авам — эге класстар, а ачам — күш-ажыл башкызы. Башкы эртемниг кырг-ган-ачам биле даай-авам база чо-раан. Төрел-бөлүүмде башкылар бар болганда, оларның оруун изеп чоруп ораарым ол бооп чадавас, тодаргайлаарга, салгал дамчып.

— Бир дугаар башкыларны кым дээр?

— Үжүк-бижик өөреткен башкы-кымны Марина Чарык-Караевна Ширав дээр.

— Башкы эртемни чедип ал-гаш, күш-ажылчы базымна-ры канчаар эгеледир?

— Бир дугаар күш-ажылчы базымны Шамбалыг ортумаа школазынга эгелзэним бо. Тыва-ның күрүнө университетин эрткен 2012 чылда дооскаш, дипломум холга алдым. Ажылдап эгелзээр-ге, дыка солун чорду, шала сүрээден-чиг база сонурганчыг.

— Бир дугаар коллектив-нер силерни канчаар хүлээп алганы?

— Ол талазы-биле меңээ дыка аайлашкан. Коллектив мени эки, чылыг, чымчак хүлээп алганын-га өөрүүр мен. Ынчангаш ажыл-ижимче дораан «шымнып» кирип, ижиге берген мен. Кажан кижиге деткимче турда, ажылдаары-даа чик дээрзин амыдыралдан көрдүм. Эки коллективке тава-рышканым — мээң кежим-дир деп бодаар мен.

— Чаа ажылдап эгелзэн ки-жиге дагыныкчы кижиге тура-рын билер мен, силерниң да-гыныкчылар бар бе?

— Кижиге амыдыралында үлгер кылдыр көрүп чоруур,

арга-сүме айтырып алыр кижиге ыяап-ла чоруур. Мээң бир дугаар кол дагыныкчымы — авам. Ол база башкы кижиге болгаш, меңээ арга-сүмени кадып чоруур. А бо школада дагыныкчымы, сүмелек-чим — Алдынай Маадыр-ооловна Ховалыг башкы угбам. Ол база Шамбалыг ортумаа школазының биология эртемниң арга-дуржул-галыг башкызы.

— Шагдан тура, көдээ чер-лерде орус дыл кичээлдерин чогуур ужурлуг деңгелде эве-зин билер бис. Ол өөредилге адырының бир чидиг айтыры. Аңаа хамаарыштыр силерниң бодалыңар кандыгыл?

— Ийе, шын чугаалап тур си-лер, чүге дизе көдээ черлерге орус дыл талазы-биле байдал на-рын. Ол талазы-биле башкы кижиге улуг харысалгалыг чугула деп бодаар мен. Өөреникчилер-ниң орус дылды эки билбези-биле кичээлдер эрттирери, темаларны тайылбырлаары берге бооп турар. Найысылалдан ырак эвесте турар болгаш орус омак-сөөктүг чурт-такчыларлыг суурларда харын байдал өске черлерге бодаарга, эки. Көдээ черлеринин уруглары школаны дооскаш, өөредилге албан черлеринче кирип алырда, чаңгыс-ла орус дыл талазы-биле бергедээшкенинге таваржы бээ-ри хомуданчыг. Дылды эки би-лир кижиге кандыг-даа бергелерге торулбас, аңаа бүдүн «делегей» ажык болур. А кижиге бодун хостуг кылдыр алдынар.

— Амгы үеде ада-иелер ажы-төлүн орус дыл өөренип алзын дээш хоорайларже хөйү-биле көжүп турар. Бо талазы-биле силер чүү деп бодап тур силер?

— Ол дээрже улустун ботта-рының күзели-дир. Оң эки-даа, багай-даа талалары бар. Ада-ие ажы-төлүңге чүгө экини кү-зээш, шак ындыг шипирни хү-лээп ал турар-дыр ийин. Ын-чалза-даа уруглар бодунун кады ойнап-өскөн эш-өөрү-биле төрзэн суурунга школа доозарын күзээр боор деп бодаар мен. Ону бол-

дурбас деп бодаар болза, суур-ларга орус дыл кичээлдеринин шынарын бедидери чугула.

— Ол талазы-биле кандыг ажыл чорутса эки деп бодаар силер, Чайрана Мергеновна?

— Бир дугаарында, өөреник-чилерниң сонургалын оттурар, сонургал чок болза, эки түңнел чедип алыры берге. Орус дыл кичээлдерин шынарлыг эрттирери кончуг чугула. Кандыг-даа эки түңнел чүгө тура-сорук, изиг кү-зелден хамааржыр. Башкы кижиге мурнунда кол сорулга — өөреникчи кижиге шынарлыг болгаш быжыг билигн бээр.

— Школаңарда орус дыл кичээлдеринин бөлгүмнери бар бе?

— Ийе, бар. 5-6 класстар-ның өөреникчилеринге орус дыл бөлгүмү бар. Аңаа өөреникчи-лерге немелде билигн янзы-бүрү оюннар, викториналар дузазы-би-ле берип турар бис.

— Кижиге ажылдаарыңа, амыдыраарыңа таарымчалыг байдал чугула. Чурттаар оран-сава талазы-биле бергедээшкениңер бар бе?

— Чок, ол айтырыг база шипир-леттинген турган, ынчангаш бажың-балгат-биле бергелер чок.

— Амгы үеде кол сорулга-ңар кандыгыл?

— Кол сорулгам — эки ажыл-даар, бедик чедишкенин бодунун кызыл күжү-биле чедип алыр.

— Башкы ажыл — дыка чымаштыг иштиң бирээзи бол-гай. Хостуг үеңерни канчаар эрттирер-дир силер?

— Хостуг үеңерде школаның аныяк башкылары чыгып алгаш, спортзалга ойнаар бис. Спорт — кадык амыдыралдың үнденини. Спорт-биле өңүк боор болза, ка-дыкшыл-даа, чедишкен-даа, аас-кежик-даа чайгаар чедип келир деп бодаар мен. Бодун хуумда спортка черле ынак-даа, сонур-галдыг-даа мен.

— Ада-иелерниң дугайында чугаалап көрүңер.

— Мээң өг-бүлөм дээрже-ле, авам Чинчи Седен-Дамбаевна, ачам Мерген Дүрүм-оолович, кады төрзэн дунмам Чайнаа база бичии 3 харлыг уруум Валерия олар. Ада-иелер хөй чылдар дургу-зунда Сукпак ортумаа школазын-да ажылдап чоруур. Дунмам Ты-ваның аграрлыг лицейинин 11-ги класында өөренип турар. А уруум уруглар садында барып турар.

— Ынак чогаалчыңар кы-мыл, Чайрана Мергеновна, база ынак номуңар, шүлүүңер?

— Ынак чогаалчы Л.Н. Тол-стой, ынчангаш оң чыындыларын, чогаалдарын сонургап номчуур мен. А ынак шүлүккө хамаарыш-тыр, Сергей Есенинниң «Белая берега под моим окном» деп шүлүктү дыка чарашынар мен.

— Чугаавысты доозуп тура, бистиң номчукчуларымыска ба-за бодуңарның үе-чегеңерге чүнү күзээр силер.

— Солунун номчукчуларынга болгаш аныяктарга чүгө экини, аас-кежикти, салып алган сорул-газын ыяап-ла чедип ап чоруурун, бергелерге торулбайн, чүгө бу-рунгаар көрүштүг болурун күзе-дим.

Валерия КОНГАР.

Геше ЛОБСАНГ ТХУПТЕН: «ХҮНДУЛУГ ТЫВА ЧОНУМГА БУЯННЫНГ КЕЖИК-ЧОЛДУ ЙӨРЭЭП ОЛУР МЕН»

Геше Лобсанг Тхуптен.

Шагаа чоокшулап ораны-биле хүндүлүг тибет башкы Геше Лобсанг Тхуптен-биле чаңчыл езугаар ужуражып, ажык чугааны кылдым. Бо удаада каш дугаар ужуражып турарымыстың дугайында чугаа болбады. Журналист кижик болгаш сарыг шажын чүдүлгезинин өөредин, езулалдарын, чаагай езу-чаңчылдарын хүндүлээрим кончуг. Чылдың-на Шагаа бетинде бо башкымга ужуражып, үнүп келир чылдың дугайында тыва чонга тайылбырны берип, канчаар уткуурундан эгелээш, кандыг аш-чемни өргүүрүн безин дамчыдар кижик мен. Ам бодап оранымга, эрткен чылдың дугайында

башкымның чугаалаан чүүлдерин колдуу шуптушын болур чорду, ону база сактып чугаалажып ордус.

— Кара Улу чылы эртип бар чыдар болгай, башкы, ам кандыг чыл үнерил?

— Шын. Улу чылы төнеринге чедир саныг хонуктар артып калган. Багай эвес чыл болду, ону билип-ле тур силер ыйнаан. Ам 2013 чылдың февраль 11-де эртенгиниң даң хаязында суг, кыс Чылан чылы үнер.

— Бо чылдың онзагай талазы кандыг болурул, башкы?

— Чаъстыг-чайыктыг, үнүш-дүжүттүг эки чыл болур. Аарыг-хамчык чайлыг болур. Тыва чонумга тодаргайы-биле чугаалаарым болза, бо Чылан чылы херээжен кижилерге кадыг чыл болур, ылангыя арага ижеринге сундулуг херээженерге. Борта улаштыр чагып-сургал каар чүүлүм болза, чылы кирип турар кижилер серемчилелдиг болуп, лама-башкыларга кирип, номга олурар болза эки. Шагаада арага ижи болбазын тыва чон билеп эгелзэн деп билип турар мен. Стол кырынга кат-чимис, боова-боорзак, чигирзиг чем аймаа турза эки, эт аймаан шеглээр. Черле ынчаш чурттакчы чонга таарымчалыг чыл, чазак-чагырга чоннуң амыдыралынга кичээнгейлиг болуру чугула.

— Үнүп келген Чылан чылында Тываның ыдыктыг черлеринге дагылгаларны кылып болур бе, башкы?

— Дагылга дээрге Будда Шакьямуни Бурган башкывыстың үндөзүлзүң сарыг шажынның чугагайы, философияның ыдыктыг

Өөредин-дир. Тантра езулалы-биле бойдусту харылзаштырган езулал-дыр. Тыва чон бурунгу үеден бээр чер ээлери (даг, тайгасын, оран-таңды) болгаш суг ээлери (хөл, хем, кара-суг, аржаан) — бүгү бойдустун ээлери-биле харылзааны эки быжыглаар дээш, сарыг шажынның дагылга езулалдарын эрттирип чораан. Бо чылын кожууннар ыдыктыг черлеринге дагылгаларны эрттирер болза эки. Чамдык черлерни тодаргайлап чугаалаар болза, Бай-Тайгада Мешпен-Хөл, Кара-Хөл, Мөңгүн-Тайгада Хиндиктиг-Хөл, Барыын-Хемчикте Аянгаты-Хөл дээш, оон-даа ыңай уламчылап болур.

— Тывада чурттааныңардан бээр үр-ле болу берген боор аа, башкы?

— Ам бо чыл-биле 18 чыл чурттап чор мен. Шынын чугаалаар мен, Тывада будум баспаан булуңум чок, Бай-Тайганың Кара-Хөл, Мөңгүн-Тайганың Мөген-Бүрен, Эрзин-ниң Нарын, Качык, Кунгуртуг, Тожу дээш, ам-даа уламчылап болур. Тыва кижилерде мени танывас кижик чок деп бодаар мен. Сарыг шажынның өөредин, ооң ачы-буянын чонга чедирер дээш бодумнуң таламдан болдунар-ла хемчеглерни ап келдим. Мээң чүдүкчүлерим меңээ үзүктел чок кээп турар болза, ол мени хүндүлзүңи эвес, а сарыг шажынның өөредин хүндүлөп турары ол-дур деп билип чоруур мен. Ынчан шупту тыва чон арыг, кадык-чаагай болур.

Тывада чурттап чорзумза-даа, төрзөн черинге чедип чоруур мен. 2005 чылдың январының 28-те Авыралдыг IX Богда-Кегзэн Башкывыс болгаш бүгү тыва чоннун

ачызында Индияның Дхарамсала Чырыткылыг 14-кү Далай-Лама Башкы ужуражып аас-кежиктиг болдум. Башкы Россияда болгаш Тывада ша сайзыралының дугайында сагыш чондун элзэн айтырыглар салды. Мээң үндөп чоруурумну деткип «ам-даа ша ажылдаар» — дээш меңээ чагы берди.

— Түңнелинде чүнү чугаалур силер, башкы?

— Шагаа үезинде эвес-даа болза утпайн чорууруңар дээш силерге чет Байырлал таварыштыр тыва чонумдарымны дамчыдып көөрүңерни диледерим.

Эргим, хүндүлүг тыва чонум!

Чырыткылыг 14-кү Далай-Лама Гьяцо Бурган Башкывыс: «Делегей чоннары амыр-менди, тайбың болураш бойдузун камгалап-хумагалап, ак орукче чорзун!» дээш сарыг өөредин таварыштыр улуг ачы-буян чонга чедирип турар.

Үнүп оран суг, кыс Чылан чылы тибет чоннуң мурнундан болгаш ам бодумнуң өмүнзэмден силерге аастиг амыдыралды, тайганың мөңгөде меңгизи дег ак орукту, быжыг кадык сүлдөңер бедик, сүзүүңер чаагай деп буянныг кежик-чолду йөрээп ол — деп, чугаазын доосту.

Сергей ХЕРТЕК чугаалар
Авторнуң тырттырган

Школачылар олимпиадазы

Тергииннерни илередири-биле...

Республикада бо чылдың январь айның эгезинде, 11-ниң хүнүнден эгелээш, республика чергелиг школачыларның эртемнер олимпиадазының регионалдыг чадазы болуп, ажылын доозуп турар. Чылдың-на болур хемчегге 800 ажыг өөреникчи киришкен. Олимпиада ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызының деткимчези-биле эрткен.

Школачылар олимпиадазының дугайында тодаргай тайылбырны алыры-биле, олимпиаданың регионалдыг харылзаштырыкчызы Светлана Владимировна Монгуш-биле ужуражып чугааны кылдым. Бо чылгы школачылар олимпиадазы кандыг байдалда база кандыг чаартылгаларлыг эртип турарының дугайында медээни номчукчуларымыска бараалгаттымыс.

— Школачылар олимпиадазы федералдыг оргкомитеттин тургускан хуусаазы езугаар дыштаныр хүннер чок эртип турар. Оон мурнунда Тыва Республика РФ-тин Өөредилге болгаш эртем яамызынче албан-езузу-биле 3-5 хонук дургузунда олимпиаданы эрттирерин чөпшээрээр дугайында дилег чагаа бижип турган болзусса, бо чылдан эгелээш, шак ол чөпшээрелди ап каапкан. Ынчангаш бүдүн Россия иштинде шуптузунга чаңгыс ол-ла хуусаа тургузуп каан, аңаа чыгыртыр бис. Олимпиаданың даалгаларын чорудупкан-даа болза, тускай код санын чүгле меңээ, олимпиаданың даргазы болганымда, электроннуг почтаже, чок болза телефонче чорудуптар. А даалганы негелде езугаар чүглө 2 шак бурунгаар ажыдар.

Эртем аайы-биле олимпиада эртенгиниң 10 шакта эгелээр, а дыңзыг соок хүннер таваржы берзе 11-12 шакта эгелээр кердүнген. Ынчалзажок, бо чылын агаар байдалы өршээлдиг болуп, таарымчалыг болду. Чижээлээрге, бир хүн школачылар химия эртемниниң практиктиг кеззэн кылган болза, а мурнуку хүнде ол-ла эртемниң теоретиктиг кеззэн кылган. Олимпиаданың шупту практиктиг кеззэниң чадалары Тываның күрүнө университетиниң баазазына эрткен. Ынчангаш ол талазы-биле республиканың оргкомитети ТывКУ-нун удуртулгазына деткимчези

Химия эртемниниң практиктиг кеззэниң үезинде.

дээш өөрүп четтиргенивис илередип тур бис. А олимпиаданың кол эртип турар чери — хоорай девискээриниң өөреникчилеринге Кызылдың № 15 лицейиниң эге школазының баазазына болуп эрткен. База ол ышкаш оргкомитеттин мурнундан лицейниң директору С.М.Ощепкова болгаш башкылар коллективинге база Кызылдың өөредилге талазы-биле департаментининг бисти хүлээп, таарымчалыг байдалды тургусканы дээш улуу-биле четтирдис.

Бо чылын чаа чүүлге республиканың школачылары эртемнер олимпиадазын чаңгыс аай күрүнө ышгалдаларының (ЧКШ) чурму-биле дужаап турары хамааржыр. Ол чүл дээрге? Муниципалитет бүрүзүндө чаңгыс аай күрүнө ышгалдаларының пунктулары ышкаш олимпиада эртер пунктулар бар. Тус черлерге тускай камгалаттыг канал-биле 2 шак бурунгаар даалгаларны алыр. Аңаа-ла даалгаларны чакшаш, тускай аңгылап белеткээ кабинеттерде чыгып келген өөреник-

чилерге тайылбырлаан соонда, даалгаларны бээр. Уругларның харыыларын чыып алгаш, 30 минутаның дургузунда, оон орайтатпайн, ажыл бүрүзүн сканерлээш, дедир-ле келген тускай камгалаттыг канал-биле Республиканың информация ажылдап кылыр төпче чорудар. Демдегеп каары артык эвес чүүл — даалгаларның келгенинден эгелээш, жюриге чедеринге чедир бичи-даа артык үе турбас ужурулуг. Москвадан чорударда безин бистиң-биле үе ылгалын барымдаалап чорудар.

Жюри кежигүннери олимпиаданың практиктиг кеззэнде школачыларның чанынга база турар. Оон ужуру — чогуур ужурулуг айтырыглар тургустунуп келзе, чок болза уругларга чугула дуза херек апарза. Ол ышкаш № 15 лицейде школачылар чанынга эмчи албан турар. Школачылар ниитизи-биле 19 аңгы эртем аайы-биле олимпиадага киришкен.

Валерия КОНГАР.

Авторнуң тырттырган чуруу.

Пенсияның февраль 1-ден өзүлдези

Россия Федерациязының Чазааның доктаалын езугаар февраль 1-ден назы-харнын, инвалид болганының база

азырадыкчызын чидиргени күш-ажыл пенсияларының хелинге 1,066 коэффициент азуу өзүлде кылдыганы.

6,6 хууга күш-ажыл пенсия нийти хемчээли өзер, чүге дээрге чылдан тура, оон баазалыг болгаш галадылгалыг кезектерин нийти кы кадып каан.

Февраль айда күш-ажыл пенсияны алыкчылары өстүрген хемчээл пенсияларны ап эгелээрге, Тыва өзүлдениң ортумак деңгелин ал 400-500 хире рубль болуп болуру чалза-даа алыкчы бүрүзүңге тус-тукай хире акшага улгадып келири ап турар пенсиязының хемчээлинде мааржыр.

Кайы хире өзүлде болурун боду санап ап болур. Чижээ, 8100 рубль пенсия ап турар джик, ону 1,066 коэффициентиге көвүдөдиптерге, 8634 рубль 60 көпөөк болур. Хуузуңга база дедип болур, ынчан немешкен акша түнү үнүп келир: 8100 x 6,6%. Немешкен 534 рубль 60 көпөөк.

Бо удаада чүглө күш-ажыл пенсиялары өзүп турарын сагындырып кал Социал пенсиялар болгаш күрүнө дырылгазының пенсиялары база фискалдыг чиигелде алыкчыларынга акшаның акша төлөвирлери апрель 1-ден өзер.

ӨӨРЕДИГЛИГ СОЛУН САЙГАРЫЛGAZY

Кижилер бүрүзүңгө, ылаңгыя журналистерге, арга-дуржулга чылдар-биле келир дээрзин билдир бис. Ол чылдарны аныяк журналистерге хоочуннар-биле сырый холбаа, ужуражылгаларның ачызында дүргедип, чоокшуладыр арга бар. Эскээр чугаалаар болза аныяк спортчуга чедишкен чедип алырының онза чажыттарын шыырак арга-дуржулгалыг тренер (дагыныкчы) дамчыдып бээри ышкаш, силер, хоочуннар, «Шын» солуннун аныяк журналистеринге херек силер деп чүүлү кол редактор И.М. Дамба-Хуурак январь 2-де, Россияның Парлаалга хүнүнде, редакцияга хоочуннар-биле ужуражылгага демдеглээн. Шынап-ла, хоочуннар-биле жыл анаа чугаа кырында эвес, а херек кырында боттанып гелээн. Чижээлээрге, февраль 29-та редакция коллегия-ыңа хоочуннар чөвүлелин тургузуп бадылаан.

Ыва журналистиканың хоочуну Шырвановна Монгуш январь 1-сөөлгү хүнүнде «Шыңга» мурнунда «летучка» дээривис нарын сайгарылгазын кылып, ыргыларын, четпестерин тып, казат, арга-сүмезин дамчытты. дугаар мындыг солун сайга-зын редакцияның чогаадыкчы дакчылары, ылаңгыя аныяк алистер улуг сонургал-биле алган. Улуг дуржулгалыг, журналист солуну сайгарар журналистер, чыскаакчылар, кторлар шупту девидеп белет-турду.

езинде солуннарның фото-тарындан эгелээш, каастал-га чедир, бир дугаар арынга г чурук турары дээш, матери-

алдарның грамматиктиг, орфогра-фтиг, стилистиктиг частырыгларын чаңгыс-даа домак арттырбайн эдип, канчаар бижириң, чүнү са-лыптарын сүмелеп турду. А арай

Солуннун ажилдакчылары сайгарылга үезинде

маргыштыг, билдинмейн барган сес чазыгларын эртемендер-биле сай-гарып сүмележирин саналдады. Чаа бижири эгелеп турар аныяк журна-листерге мындыг солун сайгарылга дыка ажыктыг, өөредиглиг. Галина Шырвановнаның бир кол чагы — домактарны литературлуг дыл-биле бижири, сес катаптажылгазын болдурбазы.

Мээң бодум хуумда билирим Галина Шырвановна — «Шын», «Эне сөзү» солуннарның редакция-ларынга, Парлаалга комитетинге, Тываның типографиязынга хей чылдарда ажилдап каапкан хоочун журналист. Бодунуң хар-назынынга дүүшпес аныяксыг, үргүлчү хүлүм-зүрүп чоруур чазык арын-шырайын, баштак чаңын кады «Эне сөзүңгө» ажилдап тургаш-ла билдир мен. А

Хоочун журналист Г. Монгуш кол редактор И. Дамба-Хуурак-биле.

чогуу ажыл үезинде ол дыка негел-делиг, шыңгыс-даа болза үргүлчү бистерни, аныяктарны, чагып-сур-гал, өөредип, езулуг-ла херээжен кижиниң үлегерин көргүзүп чоруур.

Солуннун беш үндүрүлгезиниң сайгарылгазын кылган соонда, журналист кижилер чон мурнунга бодун канчаар алдынарын, дыл-домаан, угаан-сайзыралын бедик деңгелге ап чоруурун чагыды. Классиктиг литератураларны номчуп, шүлүктөрүн шээжилеп, бодунуң иштиги делегейин байы-дып ап чоруурун база сүмелээш, Степан Сарыг-оолдун «Саны мөгө» тоожуундан үзүндүнү

база бистерниң шагда-ла школага шээжилеп турган, ам колдуу уттуп-кан-даа чыгыс бис, Лермонтовтун «Булуттар» деп шүлүүн чаңгыс-даа доктаал чок номчуп берди.

Солуннун ажилдакчылары Га-лина Шырвановнага четтиргенин илередип, моон-даа сонгаар ха-рылзаазын үспейн, ооң сүмелерин ап турарын илереткеннер.

Ам дараазында мындыг со-лун сайгарылгазынга «Шының» хоочун журнализи Владимир Федорович Чадамба редакцияга кээрин манап тур бис.

Алдынай СОЯН.

Төгүвүстүн чедир ажиттынмаан арыннары

ХОРУГДАТКАН НОМ

178 чылда Шагаан-Арыгга «Хем» солуннун редакция-ажылдап тургаш, журналист-оол Оюн-биле бир дугаар-шкан мен. Ол үеде солуннун редактору Кара-Күске Чооду-ның база бир талантылыг илизи, «Эки турачылар — ку шугумда» деп хоругдат-омнун автору-дур — деп, оң-биле таныштырган чүве. «Барып тыва эки турачылар-ында номну канчап хоруп-деп кайгал каан мен, номнун номчаан эвес. Кодур-оол-ааевич-биле чоок таныжа-ш, ооң номун чүгө хоруп-айтырарымга: «Улуг дарга-ртемденнер темазынче кире-кижи-дир мен, ийин» — деп, ырылбай тыртып каан чүве. сонуургаарымга, номчуру-меңээ берген-даа. Номчуп-ге, ону хоруп кааптар хире-йжиттинмээн-не чоржук. 17-1991 чылдарда «Шын»-а Кодур-оол Тарынмаевич-ады ажилдап турдувус. Ол солуннун Улуг-Хем районга-корреспондентизи турган. н материалдарын эккеп, ийга бо-ла кээр. Кодур-оол-ир катап редакцияга кээрге, ра килдизиниң өрээлинге-кип олурган бис. Килдис эр-изи «Өлбөс-Сарыг» деп шо-аажок баштак аажы-чаңныг-оол Куулар: «Репрессияга-шпаан амытан чок апарган-ир. Кара-Күске Чооду ре-ага таварышкан Эзир-Кара-т дугайында бижип кагды. урчылар — мурнуку шугум-п номуну база репрессияга-шкан деп бижизинзе» — деп, сылдай чугаалады. Кодур-ырмаевич чүгө хүлүмзүрүп-Ол үеде республика солунна-арынарындан дүшпес тема-ен вектин 30—40 чылдарында

Тывага болуп турган репрессиялар. Аныяк журналист Кодур-оол Оюннун бижээни Ада-чурттуң Улуг дайынынга тываларның немец-фа-шизмге удур дайылдажып чораа-нының дугайында «Эки турачылар мурнуку шугумда» деп номну 1970 чылда республика типографиязынга парлап доозуп, ону чон аразынга тарадырынга Тываның ном үндү-рер чери белеткей берген. Ол номнун чырыкче үнериниң дугайында билдир кижилер, эң ылаңгыя тыва эки тура-чылар, оларның ажы-төлү, эш-өөрү, ону четтикпейн манап турганнар. Ынчалза-даа ук ном номчукчу-ларның холунга кирбээн, караан-га көзүлбээн.

Тыва улустун төгүзүнүн база бир ат-алдарлыг үе-зиниң дугайында ном канчап барганын? Ном чүгө чонга, тыва эки турачы-ларның боттарынга четпээнил?

1971 чылда Тываның ном үндүрер чериниң директорунун ал-бан-дужаалынга ынчан аныяк, амгы үеде ат-сураглыг улуг чогаалчы Ва-сильий Монгуш томуйлаткан. Уштап-баштаар чериниң ажил-ижи-биле таныжып эгелээрге, эрткен чылын-на парлаттыңан «Эки турачылар — мурнуку шугумда» деп номнун тира-жы ам-даа тараттынмаан болган. Ол дугайында ном үндүрер черниң кол редактору, чогаалчы Юрий Кюнзе-гештен айтырарга, номну номчук-чулар аразынга, библиотекаларга тарадырын хоруп каан айтышкын бар дээрзин демгизи дыңнаткан.

Тыва эки турачылар дугайында ном бижири дээш 1967 чылдың ав-густ айда Кодур-оол Оюн Украина чедип, тыва эки турачылар-биле кады дайылдажып чораан Иван Тимофеевич Кузнецов, тываларны

демир-орук купезинге олурткаш, төрзүн чуртунче фронтундан үдеп-каан Николай Мелентьевич Климен-ко дээш, өске-даа фронтчулар-би-ле танышкан. Олар тыва журналисти-ооң чаңгыс чер-чурттугларының тулчуп турганы черлеринге чеди-рип, эки турачыларның канчаар эрес-дидим дайылдажып турганын төгүп берген. Тулчуушкун үезинде суга дүшкөш, туттуруп алган Салмак Тоютчукту немецтерниң байысаап турганы бажыңга безин чедирип көргүскөн. Ол бажың Панталия суур-да Рачко дээр кижиниң бажыңы.

Кодур-оол Оюннун Украинага таныжып алганы фронтчуларның

база маадыры болган кижилер-дир.

Эки турачыларның хосташкан хоорай, суурларынга Кодур-оол Оюн чорааш, оларның маадырлыг херээжене тураскааткан булуңнары Деражно, Сурмичи суурларның, Ровно хоорайның алды болгаш тос дугаар школаларында де-рзэнин, тулчуушкуннарга амы-тынындан чарылган дайынчы-ларның хөөрлерин арыг-силиг ажаап-тежээп турарын көргөн.

Тыва эки турачыларның маа-дырлыг чоруун, дайынчы ат-алдарын оларның боттарының-на төрзүн чурту Тывада шоолуг-ла үнелевейн турары аныяк журна-листи ынчан аажок дүвүредип, хөлзеди берген. Тыва эки ту-рачылар дугайында материалдарны ол бижип, оларны рес-публика болгаш оон дашкаар-даа черлер-ниң солун-сеткүүл-деринге парладып

турган. Чижээлээрге, «Шын» со-луннун 1967 чылдың июнь 3-те үн-дүрүл-гезинге парлатканы «Оларга-мөңгө тураскаалды тургузар» деп чүүлүңе «...Бүдүн взводтуң тынын алган Оюн Сеңгии канчап барга-ныл? Япония-биле дайынче бар-чыткан тыва эки турачы канчап барганыл?» деп айтырыгларны салып, «...Дайынга кирип чораан эки турачыларны Кызылга бир-катап чыып алыр аргалыг турган болза, шупту чүве билдине бээр ийик» деп күзеп, «...Кечил-оолдун Кызылда хөөрүнүн кыры-биле ма-шина маңнап эртер чыгаан. Ровно хоорайда Тыва эки турачылар кудумчузу бар, а бистиң найы-сылалыыста тураскаал байтык, оларның оода бирээзиниң адын эдилээн кудумчу безин чок» деп, Кодур-оол Оюн хомудап бижээн.

Тыва эки турачыларның маа-

дырлыг чоруун, оларның ат-алдарын мөңгөжидер дээш, Тыва биле Украй-на аразында харылзааларны баш-тай эгелээн кижилерниң бирээ-зи Кодур-оол Оюн деп чугаалап болур. Тыва эки турачыларның хосташканы хоорай, суурларының школаларында дайынчы алдар му-зейлеринден оларның чуруктарын, фронтуга эдилеп чораан эт-севин музейлерге делгеп болур өске-даа чүүлдерни чорудуп бээрин оон дилеп турган. Кодур-оол Оюн ол дилеглерни күүседип-даа чораан. Номга материалдар чыып, ырак-узак черлер чедип, аңаа чарыгдал-дарга бодунуң акша-хөрөңгизин ол үндүрүп турган деп, Кодур-оол Оюннун эш-өөрү чугаалаар. Бис-тин чаңгыс чер-чурттугларыыстың дайынчы оруун истеп, Москва, По-дольск, Кемерово хоорайлар, Украй-на дээш, өске-даа чурттарга чедип, чорук-херек бүдүреринге херек акша-төгерики ол боду дилеп тып турганының херечизи база бар. ССРЭ-ниң Камгалал яамызының Подольск хоорайда архивинде тыва эки турачылар дугайында мате-риалдар-биле таныжып алырынга дузалал, 200 рубль акшаны үндүрүп бээриниң дугайында ынчан Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы албан-ду-жаалга ажилдап турган Х.А.Анчимаа дарганың адынга ооң дилег билди-ришкениниң бир хоолгазы Кодур-оол Оюннун хууда архивинде артып калган. Ук билдиринишкени улуг албан-дужаалдыг даргага ол кириген бе азы кирибээн бе, дузаны алган азы албаан бе дээрзи билдинмес, чүгө дээрге аңаа харыы саазыннар журналисттиң хууда архивинде чок.

(Уланчылыг).

Шаңгыр-оол СУВАҢ,

РФ-тиң Чогаалчылар болгаш Журналистер эвилелдериниң кежигүнү, ТР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң кежигүнү.

Биченмаа Кыргысозна, Мөңгүн Опанович ОНДАРЛАР

Озал-ондакка таварышкыш, 2013 чылдың январь 30-де найыралдыг өг-бүлө, хөй уругларының болгаш хөй санныг уйнуктарының хайыралыг ынак ада-иези, кырган-авазы болгаш кырган-ачазы, чоок кижилеринин ынаныштыг чөлөнгийжи, эш-өөрүнүн идегелдиг, шынчы эштери **Мөңгүн Опанович** болгаш **Биченмаа Кыргысозна Ондарлар** чырык өртемчейден чарлып чоруткан.

Биченмаа Кыргысозна Ондар 1948 чылдың ноябрь 7-де төрүттүнгөн, 1975 чылда Кызылдың күрүненин башкы институтунун филология факультетин тергин эки дооскан. Казань университетинин аспирантуразын чедишкенин дооскаш, Россиянын Эртемнер академиязынын Дыл эртемнинин институтунга диссертацияны 1991 чылда камгалап, филология эртемнеринин кандидаты эртем чадазын алган.

Төрзөн Тывазынга чанып келгеш, Биченмаа Кыргысозна дээди өөредилге черинге башкылаашкын оруунун бүгү чадаларын эрткен: ассистент, улуг башкы, доцент, кафедра эргелекчизи, декан, ректорнун эртем талазы-биле оралакчызы. Ол Тыванын күрүнө университетинин өөредилге-методиктиг чөвүлелинин хөй чылдарда кижигүнү, филология факультетинин өөредилге-методиктиг чөвүлелинин доктаамал кижигүнү бооп, аныяк башкыларга, аспирантыларга арга-сүмезин берип чораан.

Биченмаа Кыргысозна — орус дылды башкылаашкынын теория болгаш методиказынын талазы-биле бедик мергежилдиг специалист, школа болгаш дээди өөредилге черинге башкылаашкынның айтырыгларын чогадыкчы ажылдап кылып чораан башкы. «Риторика», «Орус дыл болгаш чугаа культуразы», «Амгы орус литературлуг дыл», «Орус дылдың теория болгаш методиказын өөредир» деп эртемнерге лекция, практиктиг болгаш семинар кичээлдерни бедик эртем-методиктиг деңгелге студентилерге өөредип чораан.

Б.К. Ондар — тыва дылдың черлер аттарын шинчилээр талазы-биле бүгү күжүн, эртем-билиин салып келген билдингир топонимист. Хөй чылдарның дургузунда кылып келген эртем-шинчилел ажылының түңнелинде «Тыванын хемнер-суглар аттарының кыска словары», «Тыванын топонимиктиг словары» болгаш «Тыванын топонимиязы. Тыванын топонимиязы Мурнуу Сибиринин болгаш өске түрк дылдыг чоннарлыг девискээрлеринин топонимиязы-биле деңгел шинчилээни», «Тывада орус дыл кырында черлер аттары» деп монографияларны база ономастикага хамаарышкан хөй санныг эртем ажылдарының автору. Ол бодунун чуртталгазынын кол утказы болу берген тыва топонимиязынга шынчы болуп, аас болгаш авторлуг чогаалдарда хуу аттарга хамаарышкан онзагай, солун темаларны шилип тып, хөй-хөй статьяларны база бижээн.

Биченмаа Кыргысозна бо чылдарда республиканын школалары-биле сырый харылзаалыг ажылдап чораан. «Тывада орус дыл» деп программанын авторларының бирээзи, Тыва Республиканын өөредилге болгаш эртем яамызынын өөредилге-методиктиг чөвүлелинин, Национал школа хөгжүдөр институтунун эксперт комиссиязынын кижигүнү.

Б.К. Ондар Кызылдың күрүненин башкы институтунун студентизи тургаш-ла, Россиянын тергин эки өөредилгелиг студентилеринин I следунун делегады бооп киришкеш, Ленинни юбилейлиг деп медалы-биле шаңнаткан. Оон хөй чылдарда кылып келген үрүтүнелдиг ажылын Тыванын күрүнө университети «ТКУ-ну сайзырадырынга» деп хөрек демдээ-биле, Тыва Республиканын өөредилге болгаш эртем яамызынын хүндүлел бижиктери-биле, «Россия Федерациязынын өөредилгезинин алдарлыг ажылдакчызы» деп ат-биле үнелээн. Б.Ондар — Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын шаңналынын эдилекчизи.

Биченмаа Кыргысозна башкы чөлөнгийжи, ынаныштыг эки Мөңгүн Опанович аңаа бүгү чедишкенин, ажыл-ижинин деткимчези болуп чораан.

Кызылдың күрүненин башкы институтунун студентилери тургаш-ла, өөредилге-биле чергелештир быжыг, найыралдыг студент өг-бүлени тутканнар.

Мөңгүн Опанович Ондар 1947 чылдың октябрь 30-де төрүттүнгөн. Кандыг-даа байдалда идегеп болур өг-бүленин үлегерлиг эр ээзи. Кызылдың күрүненин башкы институтунун физика-математика факультетин дооскаш, күш-культура кафедрасынын лаборантызы, кол корпусун комендантызы, слесарь-сантехник, ажил-агый талазы-биле инженер бооп, амыдыралынын сөөлгү хүннеринге чедир университетке ажылдап келген.

Ол — талантылыг шыдыраачы, республика чергелиг хөй санныг маргылдааларнын тиелекчизи. Хостуг үелеринде баскетбол, стол тенниси ойнаарына ынак чораан.

Биченмаа Кыргысозна болгаш Мөңгүн Опанович кайгамчык чараш өг-бүлө, үлегерлиг ада-ие, солуттунмас сагыш-човангыр кырган-ава, кырган-ача.

Филология эртемнеринин кандидаты, доцент Биченмаа Кыргысозна чүс-чүс студентилери амгы үеде Тывада болгаш оон-даа дашкаар девискээрлерде ажил-агыйның аңгы-аңгы адырларында ажылдап чоруур. Тыванын күрүнө университетинин аңгы-аңгы факультеттеринде, оон иштинде филология факультетинде, оон өөредип чорааны студентилери башкызынын оруун салгап ажылдап чоруурлар.

Биченмаа Кыргысозна болгаш Мөңгүн Опанович дугайында чырык сактышкыннар кезээ мөңгөде бистиң чүректеривиске артар!

*Силеримге, мээң чонум, күмүш чонум пөкледим.
(Көжээлиг-Ховудан бижимел)*

Биченмаа Кыргысозна, Мөңгүн Опанович Ондарларнын чырык адынга

Аңгы куштар эжеш болгаш бердинген дээр —
Аңгылар дег чуртталганы чурттаан силер:
Уруг-дарыг кижизидип, өстүрүп каап,
Улус чонга чөлөнгийш бооп келдинер-даа.

Аал-оран ээлери боор хүлээлгени
Аарзынмай, аартыктавайн, чүктөп эртип,
Ажы-төлдү чииледир өстүрүп каап,
Аян ырны ырлап берип чордунар-даа.

Уйнуктарны эдээрне чаглактап ап,
Уйнуңадып, чассыңадыр эргеледип,
Өпей ырны тааладыр ырлап берип,
Өдек долдур буян тарып чораан силер.

Акы-дунма, төрзөннерге даянгыш бооп,
Аыш-чемни, аяк шайны сөңгөп тудуп,
Үнген-кирген улуг-бичин чонуңарга
Үлүүңерни өргүп-сунуп чордунар-даа...

Дуруялар эжеш болгаш ынак дижир —
Дуруя дег чуртталганы чурттадынар:
Өйлүг назын эрте бээр, саарзык кылдыр
Өртемчейден чарлыр салым турбааны ол.

Чуртталганы четтинчипкеш, кады эрткеш,
Чуртталгадан четтинчипкеш, чорутунар —
Чаңгыс кылдыр дываажан баар орук-чолду
Салымынар сүлдизи-даа чаяваан боор.

Өдээрне чынып чораан уруг-дарыг
Өлчейнер кажан-даа утпайн артар.
Булаңарнын домун амзаан чонуңар-даа
Буяңнар бодал, сактып, шыгжал чоруур.
Овуруңар чүрээвиске чуруттунуп,
Одаңарнын чылыын сактып артып каар бис.

Тыванын күрүнө университетинин филология факультетинин башкылары болгаш студентилери.

Словарьларны садып ап тур бис

Аңгы-аңгы чылдарда үндүрген орус-тыва, тыва-орус словарьларны «Шын» солуннун редакциясы садып ап турар. Өртээ дугуржулга езугаар.

Айтырыг салыр телефон: 2-03-87; 2-17-91.

Саналдарны Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100, ийги каът, «Шын» солуннун редакциясы деп адреске кириер.

Кожууннарга Шагаа эрттирер лама-башкылар

Мөңгүн-Тайгага — Уран-Даш Монгуш башкы;
Өвүрге — Шолбан Донгак башкы;
Бай-Тайгага — Сурун-оол Монгуш башкы;
Барыын-Хемчикке — Шолбан Иргит башкы;
Сүт-Хөлге — Олег Сарыглар башкы;
Чөөн-Хемчикке — Шолбан Чымба башкы;
Чаа-Хөлге — Маадыр Хертек башкы;
Улуг-Хемге — Вадим Дагвалдай башкы;
Чеди-Хөлге — Роберт Найдан-оол башкы;
Бии-Хемге — Айдың Найдан башкы;
Тожуга — Сылдыс Лопсан башкы;
Тере-Хөлге — Ай-Тес Калзаң башкы;
Эрзинге — Нинче Комбу башкы;
Тес-Хемге — Начын Кунуужап башкы;
Таңдыга — Эрес Дажы башкы;
Каа-Хемге — Май-оол Ондар башкы.

Харылзажыр телефон: 8-923-26

УЧЕБНЫЙ ЦЕНТР СЕЛЬХОЗТЕХНИКУМА

оказывает услуги по ремонту легковых автомобилей, развал-схождение, шиномонтаж, ремонт, ремонт двигателя, мелкий ремонт лакокрасочного покрытия. Заключаем договора с организациями ТО и ремонт автомобилей по безналичному расчету.

Обращаться ул. Дружба 2 «а»
учебные мастерские тел. 8 913 344 11

Садып турар

Чаагайжыды туткан дөрт өрээлди
жыңны садып тур мен.

Харылзажыр телефону: 8923-385-7

Извещение

В отдел по управлению муниципальным имуществом и земельным отношениям администрации Тес-Хемского кожууна поступило заявление от гражданки Российской Федерации **Домур-оол Борбай-ооловны** о предоставлении земельного участка в аренду сроком на 5 лет из земель сельскохозяйственного назначения для ведения личного подсобного хозяйства с кадастровым номером 17:12:1203001:39, общей площадью 1200 кв.м., расположенный по адресу: Республика Тыва, Тес-Хемский район, с. Шуурмак, ул. Курганская, дом 124.

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней опубликования данного извещения отделом по управлению муниципальным имуществом и земельным отношениям администрации Тес-Хемского кожууна принимаются письменные заявления о предоставлении земельного участка.

В отдел по управлению муниципальным имуществом и земельным отношениям администрации Тес-Хемского кожууна поступило заявление от гражданки Российской Федерации **Данзычы Рады-ооловны** о предоставлении земельного участка в аренду сроком на 5 лет из земель населенных пунктов, для индивидуального жилищного строительства с кадастровым номером: 17:12:0101001:157 площадью 1200 кв.м., расположенного по адресу: Республика Тыва, Тес-Хемский район, с. Шуурмак, ул. Курганская, дом 10 «в».

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней опубликования данного извещения отделом по управлению муниципальным имуществом и земельным отношениям администрации Тес-Хемского кожууна принимаются письменные заявления о предоставлении земельного участка.

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканын Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редактор
И.М. ДАМБА-ХУУРАК.

Индекс 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЈАНЫН ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, хүлээп алышкын өрээли — 2-30-69, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, бухгалтерия — 2-17-91.

КИЛДИСТЕР: нитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге, көдээ ажил-агый килдизи — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, реклама килдизи — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77, тел/факс (394-22) 2-17-94.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катал үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 8750. Чагыр 15. Номери парлагже дужаганыс график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810400000000263 Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.
Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникаторларга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүккөн. Херек дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парлагынган мате риалдарнын авторларынын бодалдары редакцияга дүүшпейн барып болур. Айытылган саннары болгаш өске-даа фактылар дүүшпөй дээш авторлар боттары харыылаар.